

In de midzomerhitte als de boekweit wit of roodachtig bloeide en de Sint Jan's processie uittrok, trokken de boeren uit de Gooise dorpen op naar Laren over de zandpaden van de grote stille heide. Die heide met de schaapskudden, die daar op de hooggelegen zandgronden graasden vormde, samen met de veelal schrale weiden de basis van hun armoedig bestaan. De heide en de weide behoorden toe aan de Erfgooiersvereniging Stad en Lande van Gooiland. De erfgooiers hadden slechts toegang tot die weide voor een beperkt aantal koeien.

Het dorp Bussum telde in 1808 ongeveer 49 woningen, bewoond door 359 "zielen". Een opgave van 1811 vertelt ons iets over de beroepen van de bewoners. Zo blijkt daar uit, dat er 18 boeren woonden en verder enige blekers, schippers, wevers, 28 handwerkslui, een schoolmeester en een kastelein. De kadasterkaart van Bussum van 1824 laat zien, dat de meeste woningen en boerderijen rond de Brink lagen. In het SPIEGEL, gelegen ten westen van de Brink, worden 9 behuizingen aangegeven. Waarschijnlijk werden die huizen door boeren bewoond. Een aquarel van Klinkhamer uit 1859 vertoont twee boerderijtjes aan de Spiegelstraat, van Post en van van den Berg.

De spoorlijn aangelegd in 1874 veroorzaakte een stroom van forensen naar Bussum, dat leverde werk op, met als gevolg een toevloed van handwerkslui uit andere plaatsen. Met name zijn er nogal wat arbeiders uit Laren en Blaricum naar Bussum gekomen. Sommigen hadden erfgooiersrechten, d.w.z. het recht om vee te houden op de erfgooiersgronden.

Het aantal boerderijen in het Spiegel groeide ook. Begin 1900 waren er ongeveer 30 boerderijtjes.

Over enkele van deze boeren in het Spiegel willen wij U in dit artikel iets vertellen.

De grote stille heide was al niet meer zo stil. De nieuwe bewoners van Bussum zochten zondags hun verpozing in wandelingen over de hei en in het bos. Het aantal schapen was reeds sterk verminderd.

In 1871 kocht boer Verver een groot stuk grond met kaphout aan de Meentweg voor f 1600,-. De verkoper behield echter het recht op het kaphout. Op die grond bouwde Verver zijn

boerderijtje. In de directe omgeving was daar toen geen bebouwing. Wel stond er; waar nu de flat Quatre Bras staat een klein husje waar in 1879 Evert de Graaf werd geboren. Nazaten van hem hebben nog steeds een boerderij aan de Mariastraat.

Verver bleef naast zijn werk op de boerderij ook nog werken voor de heer Veer aan de Veerstraat. Bovendien maakte hij 'avonds takkenbossen klaar voor de ovens voor de bakkers. De verschillende generaties Verver hebben goed geboerd. Naast het houden van vee deden zij er nog van alles bij. Zo sproeide een van de Ververs voor de gemeente de wegen met een sproeiwagen. Als bijvoorbeeld er wedstrijden waren op de renbaan Cruysbergen werden de wegen naar Cruysbergen vanaf het station gesproeid ten behoeve van de belangstellenden. Een goede bron van inkomsten was de verkoop van mest voor de tuinen van de villa-bewoners. De Ververs speelden een rol als schaarmeester en bekleedden bestuursfuncties in het bestuur van de Erfgooiersvereniging en in het bestuur van de Boerenleenbank.

In 1950 werd per jaar 200.000 liter melk met de hand gemolken. Per dag stonden dan zo 'n 12 melkbussen aan de Herenstraat. Meestal bracht men de koeien naar de Meent onder Naarden. Via de Lindenlaan, Generaal de la Reylaan en Brediusweg werd lopend een 40-tal koeien naar de dijk bij Valkenveen gedreven, vader voorop en de zoon van 10 jaar er achter. Dat gebeurde zelfs nog in 1960, maar wel heel vroeg in de ochtend !

In de stal stonden de koeien met kettingen vast aan de zolder. Vlak er boven stond het bed van de zoon en als de koeien zich begonnen te schuren, leek dat op een aardbeving.

De melkproductie en de kwaliteit van de melk hing in hoge mate af van het hooi-jaar. Daarom noteerde zij steeds in het veehoudersboekje of de melk afkomstig was van een goed of slecht hooi-jaar. -

Een heel andere boer was Hilhorst, die woonde op de hoek Juliana van Stolberglaan (thans de Prinses Irenelaan) - Meentweg. Rechts van de boerderij was een heuvelachtig gebied: "Maria's Heuvel" genaamd. Eerst stond er op die plaats van de boerderij een hutje van een scharenslijper gebouwd met veldkeien. Hilhorst die men "Heintje van het hek" (Meenthek) noemde stierf in 1900 een vrouw met vele kinderen achter latend. Vrouw Hilhorst maakte van het boerderijtje een uitspanning en er verscheen een bord met de tekst: "Het Melkhuisje". Voor 5 cent kon men er melk drinken. Amsterdammers

op zoek in het Spiegel naar een geschikte plaats om een villa te laten bouwen, kwamen naar "Het Melkhuisje" om uit te rusten en konden dan tegen een kleine vergoeding vrouw Hilhorst voor haar boerderijtje fotograferen.

Daar "Maria's Heuvel" een zeer geliefde plaats was om te spelen, gingen vooral zondags veel Bussumse ouders met hun kinderen er naar toe. Het "Melkhuisje" werd in 1934 afgebroken.

Een heel andere plaats van boerenbedrijvigheid was de Gooiberg. Op 2 september 1875 verschenen voor notaris de Roeper te Naarden enige personen ter regeling van erfpachtrechten; en wel Roelof Post - landbouwer, Jacob Majoor - landbouwer en Albert Dorresteijs - landbouwer. Dorresteijs was vergezeld van zijn vrouw. Zij was eerder getrouwd geweest met Hendrik Sibbing en na zijn dood erfgename van de grond.

Alle betrokkenen verklaren een stuk grond aan te nemen van de gemeente Bussum op "GOBERGEN", tegen een jaarlijks te betalen erfpacht. Overigens moest men kunnen verklaren dat men meer dan 30 jaar de grond "ongestoord" reeds in bezit had. Onopgelost blijft de vraag of men er reeds woonde of alleen de grond bewerkte. Zeker is echter dat er voor 1875 sprake was van bewoning op de Gooiberg. Zo wordt in het contract met name G. Schouten als wonende op de Gooiberg genoemd. Daarnaast bezat een Pieter de Kloet - tabakshandelaar er een huisje gebouwd in 1873.

Dat huisje verkocht hij in 1877 aan Jan Hendrik Ernst.

Vlak bij de Gooiberg aan het einde van de Plaggenweg had Willem Nieuwenhuis zijn boerderijtje. Aan deze Nieuwenhuis, bijgenaamd "de schieter" dankt de tennisclub Bosheim haar terrein, omdat Nieuwenhuis het recht verwierf de grond naast zijn boerderij te mogen afgraven. Hij deed dat omdat het witte zand hem geld opbracht. Hoe dieper hij het zand afgroef, hoe zwaarder zijn paarden moesten trekken om de kar omhoog te krijgen. Hij ranselde er dan stevig oplos, tot ongenoegen van mej. Mispelbloem, lid van de dierenbescherming. Mej. Mispelbloem zocht dan steun bij de politie met als gevolg een procesverbaal, maar helpen deden het niet. Het afgegraven terrein werd later met zwarte aarde afgedekt en diende enige tijd als traningsveld voor de voetbalclub B.F.C. Daarna legde advocaat mr. Hovius er enige tennisbanen aan.

Ook het heideplaggen steken en rijden en het maken van takkenbossen hoorden tot de nevenverdiensten van boer Nieuwenhuis.

Heideplaggen waren zeer belangrijk voor de boeren als strooisel in de schaapskotten, waar ze vermengd werden met de mest van de schapen. In de koestallen werden ook heideplaggen gebruikt, want stro was te duur voor de Gooise boer.

Arme mensen gebruikten heideplaggen als brandstof. Het is aannemelijk dat het zandpaadje waarlangs de plaggen werden vervoerd, op den duur de Plaggenweg werd genoemd.

Aan de Oude 's Gravelandseweg moet een schaapskooi hebben bestaan. Aannemer Dekker die o.a. veel villa's bouwde aan de vlak daarbij liggende Koedijklaan, vestigde er zijn werkplaats i

Wij onderbreken hier even ons verhaal over de boeren in het Spiegel, om iets te vertellen over de omstandigheden waarin die boeren leefden.

In 1886 kreeg Bussum pas gaslicht; 's avonds was het aarde-donker rond de boerderijen. Er deden in die tijd dan ook veel verhalen de ronde over heksen en spoken. Ook sprak men over dwaallichtjes op de heide, weerwolven en oude heksen. Een heks was Trui Verschuur, die aan de Meentweg woonde, waar nu de villa "Het Puntje" staat: zij zou soms een krans van veren stiekum in de hoofdkussens stoppen en dan werd je bar ziek! Veel boeren zetten hun klompen kruisgewijs voor de bedstede om angstige dromen te voorkomen. Ja, zelfs rond 1900 nog was er een oude vrouw, die kinderen kon betoveren. Er werd ook veel over "voortekens" gesproken. Lopende over een zandpad werd je soms zo maar van de weg gezet. Dat was een voorteken, dat er spoedig een lijk langs die weg zou worden vervoerd.

Een gewone boerendaggelder beleefde eens, dat zijn paard stram stil bleef staan. Geen stap wilde dat beest nog zetten. Het moest dan belezen worden en daarna kon het weer rad lopen. De waterleiding kwam in 1898, maar water was eigenlijk niet zo'n probleem, want putten en pompen gaven water van redelijk goede kwaliteit. Het heeft heel wat tijd gekost voordat de boeren zich lieten aansluiten op de waterleiding. Men vond het onpractisch en toch al te gek dat dure water uit een kraantje aan de koeien te geven. Rond 1860 bereikte een jonggeborene in Bussum een gemiddelde leeftijd van ongeveer 35 jaar. De kindersterfte bedroeg toen omstreeks 20 %.

Woning-nood was er volop. Ouders en getrouwde kinderen hokten bij elkaar en deelden hun armoedig bestaan. Over het algemeen was het kindertal zeer groot. Bij boer Wortel - wij komen la-

ter nog op hem terug - sliepen 12 kinderen op de zolder in het hooi. 's Winters had de sneeuw daar vrij toegang.

Hier-boven werd reeds vermeld, dat de boeren naast het boerenbedrijf veel nevenarbeid verrichtten. Zij hadden er ook de tijd voor, want Stad en Lande van Gooiland onderhield de Meenten en de schapen werden door een schaapherder gehoed. De landbouw was zeer beperkt, daar er te weinig mest was om het land vruchtbaar te maken. Iedereen had echter wel stukjes grond voor het verbouwen van aardappelen, bonen en erwten voor eigen gebruik. Op de enggronden (bouwland met een wal van eikenhakhout omringd) verbouwden men boekweit, haver en roggen.

Tot de nevenarbeid mag men ook rekenen het zandrijden voor de zandafgravingen en het ophalen van huisvuil voor de gemeente. De gemeente regelde het ophalen van huisvuil per inschrijving, de laagste inschrijver mocht dan een jaar het huisvuil ophalen. De "Gooise boerenwagen kwam bij dit alles goed van pas, met enkele handgrepen kon men de wagen voor allerlei werkzaamheden geschikt maken.

Zo komen wij dan bij Kees Wortel van de Gooiberg. Ofschoon erfgooier hield hij zich met behulp van 5 paarden en 5 karren bezig met vrachtvervoer vooral voor de villa-bouw.

Toen echter in de crisisjaren weinig gebouwd werd, maakte Kees Wortel op aanraden van boer Tijmen Krijnen gebruik van zijn erfgooiersrecht en ging boeren. Tijmen zei tegen hem: "Doe die karren weg en ga koeien houden. Melk blijven de mensen altijd wel gebruiken en met 10 koeien blijf jij in leven".

Naast zijn karrenschuur bouwde Wortel nu een koeienstal. Hij wilde zijn melk slijten via een melkboer, maar die wilde niet voldoende betalen, dus bleef Wortels niets anders over dan zelf de melk te gaan uitventen. Zijn leven veranderde drastisch; zeer vroeg moest hij op om te gaan melken, daarna moest de melk gekoeld worden voor de houdbaarheid en tenslotte werd huis aan huis geprobeerd de melk te verkopen. Dat lukte eerst niet best, de concurrentie was groot, maar door met een cent onder de prijs te verkopen, won hij tenslotte klanten. In 1938 was hij zelfs in staat op een veiling voor fl. 12.000,- een boerderij te kopen. Deze boerderij stond op de plaats van de afgebrandde boerderij van Willem Nieuwenhuis. Later kocht hij de vlak naast zijn boerderij staande bierbottelarij van Keessie Pooier op, waarin hij de koelinstallatie voor de melk bouwde. Zijn vrouw begon een theeschenkerij, die zij "DE ZANDZEE" noemde naar de vlak-

Honderden, misschien wel duizenden kinderen hebben daar in de loop van tientallen jaren hun speelterrein gehad. Een van de redenen dat Bussum zo'n geliefde vakantieplaats was en veel vakantiegangers van buiten Bussum trok, kwam door die grote witte zandvlakte, omzoomd met beboste heuveltjes.

Om over de Plaggenweg te mogen lopen, die langs de boerderij van Wortel liep, moest hij f 6,- per jaar betalen aan Stad en Lande om het recht van overpad te verkrijgen. Stad en Lande die het in tegenover "DE ZANDZEE" bezat, betaalde Wortel vorstelijk terug met zand; zij het dan onvrijwillig. Per jaar stooft n.l. zo'n 10 kubikemeter zand uit de zandzee op zijn erf. Dat gratis witzand vermengde hij met mest en dat product leverde hem een aardige duit op bij de tuinders.

De boerderij werd later gesplitst in twee woningen. Het linker gedeelte bleef de "ZANDZEE" heten en het rechter gedeelte kreeg de toepasselijke naam van de "SAHARA".

De theeschenkerij werd in de oorlog gesloten. De bezetter eiste namelijk, dat het portret van de koningin uit de theeschenkerij verwijderd zou worden en dat verkoos vrouw Wortel niet te doen. Wortel herinnerde zich nog een verhaal over de boekweit, dat reeds lang niet meer verbouwd werd. In zijn jeugd kwamen de boeren dikwijls van het land met een kruiwagen vol met mussen. Het was een naar gezicht, maar ja, die mussen pikten de gezaaide boekweitkorrels van het land en met enkele schoten hagel beschermde men tenminste de oogst.

Zoals reeds geschreven was het boerenleven hard, doch vooral door hard werken en grote spaarzin werden velen toch redelijk welvarend.

Zondags kon men de boerenvrouwen naar de kerk zien gaan, getooid met een gouden-kap en met een bloedkoralen ketting om de hals.

Zeer zwaar was bijvoorbeeld het hooien, vooral als men helemaal onder Eemnes het hooi moest ophalen. Het was een heel karwei om de hoog opgetaste boerenkar in de weide door de hobbelige karrensporen te loodsen. Ieder ogenblik kon er iets misgaan, maar fijn was het dan als de heerlijk geurende hooiwagen de klinkerweg bereikte ! De tocht door het Spiegel, als overal plukken hooi in de bomen bleven hangen, leek een triomftocht. Hooi betekende echter ook kans op brand en die brak menigmaal uit. Een merkwaardige brand onderging de boerderij van Krijnen aan de Mariastraat toen in 1898 de pasgebouwde toren van de

Sint Vituskerk feestelijk werd ingewijd. Men stak vuurpijlen af en een brandende pijl trof het strodak van de boerderij , die tot de grond toe afbrandde. Krijnen bouwde een nieuwe boerderij in het Spiegel op de hoek Herenstraat - Melkstraat. In de Melkstraat staan nog enige boerderijen, n.l. van J. Ruizendaal en een familielid van Krijnen. Boer Ruizendaal beschikt nog over een weide naast Bantam en behoort tot het zeer kleine groepje boeren in Bussum, die het boerenbedrijf nog uitoefent.

Op 28 april 1979 werd namelijk het ruim 1000 jarige "rijk" van de Erfgooiers Vereniging Stad en Lande van Gooiland opgeheven. De gronden werden verkocht en de boeren kregen een schadeloosstelling.

Een van de bekendste gevolgen van de grondverkoop is wel dat de Hilversumse Meent bebouwd werd.

Voor de boeren bleef alleen de mogelijkheid open grond te kopen of te huren.

Wij zouden hier kunnen eindigen met ons verhaal, doch willen in het kort aangeven waar destijds nog andere boerderijen in het Spiegel gestaan hebben.

Aan de Bredelaan had Boerhout een boerderij. Soms graasden zijn koeien op het gras langs de Kom van Biegel. Verder waren er op Walden, Kamphoeve en Bantam boerderijen. Een zeer armetierig boerderijtje stond achter de Algemene Begraafplaats .

Aan de Iepenlaan, Meentweg en Lindelaan stond ook een enkele boerderij.

Tot slot vermelden wij de boerderij van Klaas Koelink op de hoek Graaf Wichmanlaan - Kastanjelaan (thans H.J. Schimmellaan). Er lag vrij veel grond rond de boerderij en daar werd, na afbraak van de boerderij de villa "DE WERVE " gebouwd. Die villa heet thans "DE EEKHOF" . Op "De Werve " woonde Dr. A.J. Helmig van der Vegt . Een zeer geliefd dokter. Na zijn dood in 1902 riep burgemeester Jkr. R. van Suchtelen van de Haare de burgerij op een bijdrage te storten voor een gedenkteken op het graf van de dokter. Dat gedenkteken staat nog steeds op de Algemene begraafplaats.

Het zou niet misplaatst zijn nu de Gooise boer, verdwenen is van de grote stille heide, voor hem die de grondlegger is geweest van Bussum, eveneens een gedenkteken te plaatsen.